

פדגוגיה חברתית – יחסי "אני-אתה" כנקודה מהפכת בשדה

החינוך מאת: אודי יעקב

מדוע יחסי אני-אתה הם נקודה מהפכת בחינוך ובסיס לפדגוגיה חברתית? עשר נקודות:

1. **לעבור מעולם של "מה" לעולם של "מי" –** זוהי אולי נקודת המשען לכל התהליך. לעבור מ"מה ללמד", "מה לעשות", "מה להביא" ל"את מי אני פוגש היום". זהו גם המעבר מהסתמי לייחודי, מהמכני אל האישי, מהצורני למהותי, מ"תלמידים" ל"חניכים" ומפעילות למפגש. כמובן שעולם ה"מה" יכול לאפשר ולתמוך ב"מי", אך חשוב לראות שבשדה החינוך התהפכו היוצרות, ובמקום תמיכה, הפך ה"מה" לכוח המרכזי הפועל. החזרה אל ה"מי" כליבת החינוך הופכת את סדר העדיפויות, נותנת כיוון ברור, וממנה מתחילים ליצור פדגוגיה אחרת – פדגוגיה חברתית.
2. **לראות ילדים וילדות, לשמור עליהם, להתנגד לעוול שבעיוורון –** בחירה ביחסי אני-אתה מרחיבה מידית את הראיה. אתה נוטל על עצמך לראות יותר ויותר מתוך מה שיעלה במפגש. באופן מידי, נחשפים כאבים, עוולות, קשיים והתמודדויות כמעט מכל סוג. הבחירה באני-אתה היא מעשה של התנגדות לעיוורון ולעוול שהוא מאפשר ויוצר בחברה הקיימת. הבחירה בלראות היא אמירה על כך שזהו גרעין החינוך אך גם תשתית לקיומה של חברה טובה. יחסי אני-אתה מחייבים אותך לשמור על ילדים, לא רק מתוך ראייתך אותם, אלא מתוך דבר מה שנוצר מתוך המפגש – **האמון**. האמון שמחייב אותך להיות שם באמת כשצריך. מעבר לכך, אתה "פוקח את עיניך" לעול חברתי, ולדברים שיש לתקן באופן רחב. כך, אתה מרחיב את הראיה מחינוך אל תיקון חברתי.
3. **"לבטל את בית הספר" ואת התפוקה החרושתית וליצור בית ספר חדש –** לבית הספר כמרחב ממסדי ופורמלי קשה עד בלתי אפשרי לאפשר באופן רחב מפגש של אני-אתה, לא כל שכן לבסס את עצמו על יחסים כאלו, משום שהם שוללים ומערערים את עצם מהותו הממסדית. לפיכך, הבחירה באני-אתה קוראת בעומקה לביטול בית הספר, קרי ביטול הממד הממסדי והחרושתני שמגדיר את החינוך והלמידה כעניין תכליתי, מדיד ותפוקתי. באופן חיובי יותר אפשר לומר שביסוס המפגש החינוכי על יחסי אני-אתה מחייב יצירה של בתי ספר אחרים בתכלית מבוססי פדגוגיה חברתית. זהו גם כוח נגדי להשלמה פאסיבית עם המציאות הממסדית. בנוסף, אני-אתה איננה פדגוגיה בית-ספרית אלא גישה חינוכית רחבה לכל המרחבים בהם מתרחש מפגש חינוכי ואנושי. כך, היא למעשה קוראת לביטול ההיררכיה שבין הוראה לחינוך ולהדרכה ובין פורמלי ובלתי פורמלי ומציעה גישה עומק משותפת לכולם.
4. **לומר אמירה פוליטית –** הבחירה החינוכית באני-אתה נושאת בתוכה מחויבות לאמירה פוליטית ברורה – כך העולם צריך להיראות. ביתר דיוק – מתוך מה שקיים ונוצר ביני ובינך אפשר לדמיין יחסים שכאלו בתוך כיתה שהופכת לקבוצה, בתוך בית ספר שהופך לבית, בתוך משפחה, בתוך שכונה שהופכת לקהילה ובתוך מדינה שהופכת לחברה. ה"קוד" של האני אתה לא מסתיים רק ביחסים האישיים, אלא הוא אמירה שלמה על איך יכול וצריך להיראות העולם כולו. הוא התנגדות לשקר, לפוליטיקה, לריחוק, למלחמה, לגזענות, לשחיתות ולשררה וחיוב האמון, המפגש, השותפות והשינוי ההדדי. כאשר אני כמחנך בוחר

באני-אתה, אני בוחר גם לשאת ולהיאבק באופן מודע על הקוד הזה הלאה יחד עם חניכי. זהו ביטוי עמוק לחינוך לאוטופיה ולפדגוגיה חברתית.

5. **לשמור על תודעת למידה ערה** – בחירה באני-אתה מתנגדת לרעיון הבית-ספרי ההיררכי לפיו הילדים לומדים ומשתנים והמבוגרים מלמדים ומתקבעים. יחסי אני-אתה מחייבים שינוי ממשי כפועל יוצא מתוך מפגש אמיתי עם החניך. כך, המחנכת או המדריך לעולם לא הופכים למקצוענים או מומחים מוגדרים, אלא לרוב נשארים בתחום ההפתעה, הטעות והשינוי. מפגש של אני-אתה גורם למחנך לשנות ללא הרף תבניות ודפוסים והופך אותו שוב ושוב ללומד ומתנסה בבלתי צפוי. כל מערכת יחסים מאתגרת מחדש באופן אחר, חד פעמי ושונה. כנגד מומחיות הפן הטיפולי, ההוראה, החזקת הכיתה והעברת החומר, באני-אתה כולנו מתחילים, מתהווים ומשתנים בכל מפגש. אם אני מרגישה שנהייתי "מומחית" ביחסי אני-אתה ואני כבר לא משתנה מתוכם, כנראה שאני כבר לא בתחום המפגש, אלא יותר בתפעול יחסים. מצד שני, כן קיימת מומחיות או אומנות ביכולת "להיכנס" אל תחום האני-אתה ולעזור לחניך להיכנס לשם גם. אך כשאנחנו שם – זה תמיד חדש, חד פעמי ובלתי צפוי.

6. **לאתגר זמן ומקום ולפעול "מחוץ לגדר" ובטריטוריות משתנות** – יחסי אני-אתה קוראים תיגר על הפרדות וחלוקות של זמן ומקום ומתוך כך גם על הכוחות המפרידים בין קבוצות, פעילויות ומעמדות. מטבעם, יחסי אני-אתה פורצים את גדרות בית הספר ומתממשים בכל מקום אפשרי. האמון שנוצר בהם מהווה פתח למפגש או לשיחה, קריאה לעזרה או מצוקה שמתרחשת גם בלילה, גם בערב החג. הם לא מפסיקים להתרחש בחופשת הקיץ וחוזרים לפעולה באחד בספטמבר. מכאן יוצא, שחינוך שמבוסס על אני-אתה מציע טריטוריות חדשות לפעולה ולמפגש ומאתגר את הדיכטומיה הקיימת של זמן ומקום. זוהי עמדה מהפכת משום שהיא מתנגדת לניתוק החינוך מהעולם שמתבצע דרך הפרדה מוחלטת ולעיתים מאיימת (הצלצול, הקירות, הגדר והשומר) של טריטוריות.

7. **לקשור בין חיי האישיים למקצועיים** – מפגש חינוכי מבוסס אני-אתה מערב את כל הנפש של המחנך. יתר על כן, הוא מזכיר בנקודות רבות מערכות יחסים אחרות שמערבות מידה גבוהה של קשר – כמו הורות למשל. חינוך מבוסס אני אתה לא עוצר בכיתה או בחדר הפעילות, אלא פורץ אל תוך "הבית", ושעות הבית חוזרות ומתממשות במפגש. הסבא שאני, ההורה שאני, הבת שאני, החברה שאני, הן מערכות יחסים הנושאות את אותו מטען איכותי של מפגש אנושי כמו המפגש שלי עם החניך ומושפעות-משפיעות עליו הדדית. זוהי נקודה קריטית, משום שחיי עשויים באופן מקווה להפוך לרצף של נוכחות אנושית ולא ליפול לקיטוע של "עבודה" מול "בית". תוך כדי כך מתאפשר לי כמחנך לגעת בחוויית ערך ששמורה באופן מסורתי יותר לאומנות וליצירה מאשר לתחום ההוראה או הטיפול במובנם הממסדי.

8. **לחדש את תחושת הערך של החניך ושלי ולטעון בתוכן חדש-ישן את תחום החינוך, ההדרכה וההוראה** – מפגש חינוכי מבוסס אני אתה מעניק תחושת ערך לחניך וגם לי עצמי כמחנכת. תחושת הערך היא הבסיס לכל התפתחות אישית וחיים משמעותיים, וניתן להשיגה רק בעזרת "עיניו הטובות" של הזולת, וביתר חידוד של מבוגר משמעותי, נוכח וקרוב. תחושת ערך כזו מוענקת על ידי כך שאני רואה בחניך את מה שהוא עדיין לא רואה בעצמו על עצמו, ואני "מוסר" לו זאת במבטי, במילותיי, במעשי ובשתיקתי עמו. זהו המעשה המשמעותי ביותר שאדם יכול לעשות כלפי אדם אחר שהוא תלמידו-חניכו, לבטח עבור ילדים ובני נער שחסרים בתחושת ערך והם מודרים, מושתקים או שקופים. זוהי גם אמירה חברתית ברורה על מהי הוראה ומהו חינוך – חינוך הוא עניין של יחסים ומפגש משחרר מעניק ערך, ומהם נובע השאר. זוהי "טעינה מחדש" של מקצוע ההוראה וההדרכה על סוגיו

בתוכן אנושי עמוק ומכוון את המורה להיות לאומן ומעצב חברה ולא לטכנאי הוראה או מחסנאי ילדים.

9. **לחיות בהווה, לעבור מחדשנות ו"מוטה עתיד" ליצירתיות ומפגש ממשי** – אנו חיים במרדף אינסופי אחרי העתיד, חדשנות ו"פריצת דרך". בשדה החינוך המושגים הללו עשויים להוביל לאומללות נוספת, יצירה של חוסר שוויון עמוק ובלבול נוסף על מהות תפקידו של המורה שכעת גם נדרש להכשיר את הילדים אל עולם המחר המסחרר. זוהי סיסמא ריקה מתוכן משום שעולם המחר מתפתח בקצב סינגולרי ואין דרך להעניק כלים טכניים, מיומנויות מקצועיות או תכנים ומידע שיהיו רלוונטיים בעוד חמש שנים. מנגד, עולם האני-אתה ופדגוגיה חברתית גורסים כי הווה משמעותי, מאושר ובעל תוכן אנושי וחברתי עמוק שמתוכו נובעת אחריות הם קריטיים לחיים כרגע. ויותר מכך, באופן די צפוי, מיצוי המשמעות האנושית והאישית בהווה תתרום הרבה יותר ליצירת אישיות מגובשת בעתיד – כזו שבאמת תצליח להתמודד עם קצב השינויים ואתגרי העתיד.

10. **לראות תהליך חינוכי שבאמת מצליח לשנות ולהיאבק כנגד הערעור על משמעותו של החינוך** – אחד מהממדים הטראגיים ביותר בעולם החינוך היום היא אובדן היכולת של מחנכות ומחנכים לראות ולחוות תהליכים חינוכיים שבאמת מצליחים לגעת בשורש החיים ולשנות מצבי חיים (גם ובעיקר קשים ובלתי נסבלים), השקפות, דעות, בחירות ולבסוף מעשים, זאת לצד הענקה של ידע חדש ומשמעותי. המבנה של בתי ספר יוצר מצב תמידי שבו משמעותה של המחנכת כ"משנת חיים" מופחת ומעורער ללא הרף ע"י כוחות פורמליים שונים. כך גם בתחום הטיפול והעבודה הקהילתית. המופעים בהם ברור לכל הצדדים כי התרחש דבר מה משמעותי באמת ש"שינה חיים" נוגע **כמעט תמיד במרחב היחסים** ובבחירתה של המחנכת והמדריכה להתעלות מעל למובן מאליו הממסדי. כך, יחסי אני-אתה הם הנתביב הרחב והמשמעותי ביותר שבו מחנכת יכולה לראות, לחוש ולדעת באופן הברור ביותר שהמפגש החינוכי שלה עם חניכה באמת חולל שינוי משמעותי וארוך טווח. זוהי נקודה קריטית לא רק מבחינת תחושתיה של המחנכת עצמה, החניכה והוריה אלא גם מבחינה פוליטית וחברתית, משום שדלדול משמעותה של המדריכה והמחנכת עובר גם ובעיקר דרך הטלת ספק מתמדת במשמעותם, עומקם והצלחתם של תהליכי חינוך ולמידה. מחנכת שאוחזת בידיעה שהחינוך אכן עשוי לשנות חיים מסוגלת גם להיאבק כנגד מגמות הפחתה כאלו.